

Naar meer proefdiervrije innovatie

Een volgende stap in de transitie

Adviesrapport
Ministerie van LNV
31 juli 2023

E:M+MA.

Inhoudsopgave

Naar meer proefdiervrije innovatie	3
Deel 1: Inzicht in perspectieven	4
Deel 2: Een passende positie per transitiefase	10

Naar meer proefdiervrije innovatie

Hoe kan TPI samen met het netwerk komen tot een versnelling in de transitie naar meer proefdiervrije innovatie? Die vraag stond centraal in de dialoog die EMMA in de afgelopen maanden begeleidde voor het ministerie van LNV. Deze dialoog heeft geleid tot dit adviesrapport, waarin we allereerst zicht geven op de verschillende perspectieven die leven in het veld, en vervolgens ook handvatten bieden over hoe de overheid aan de slag kan met deze transitie.

Deel 1: Inzicht in perspectieven

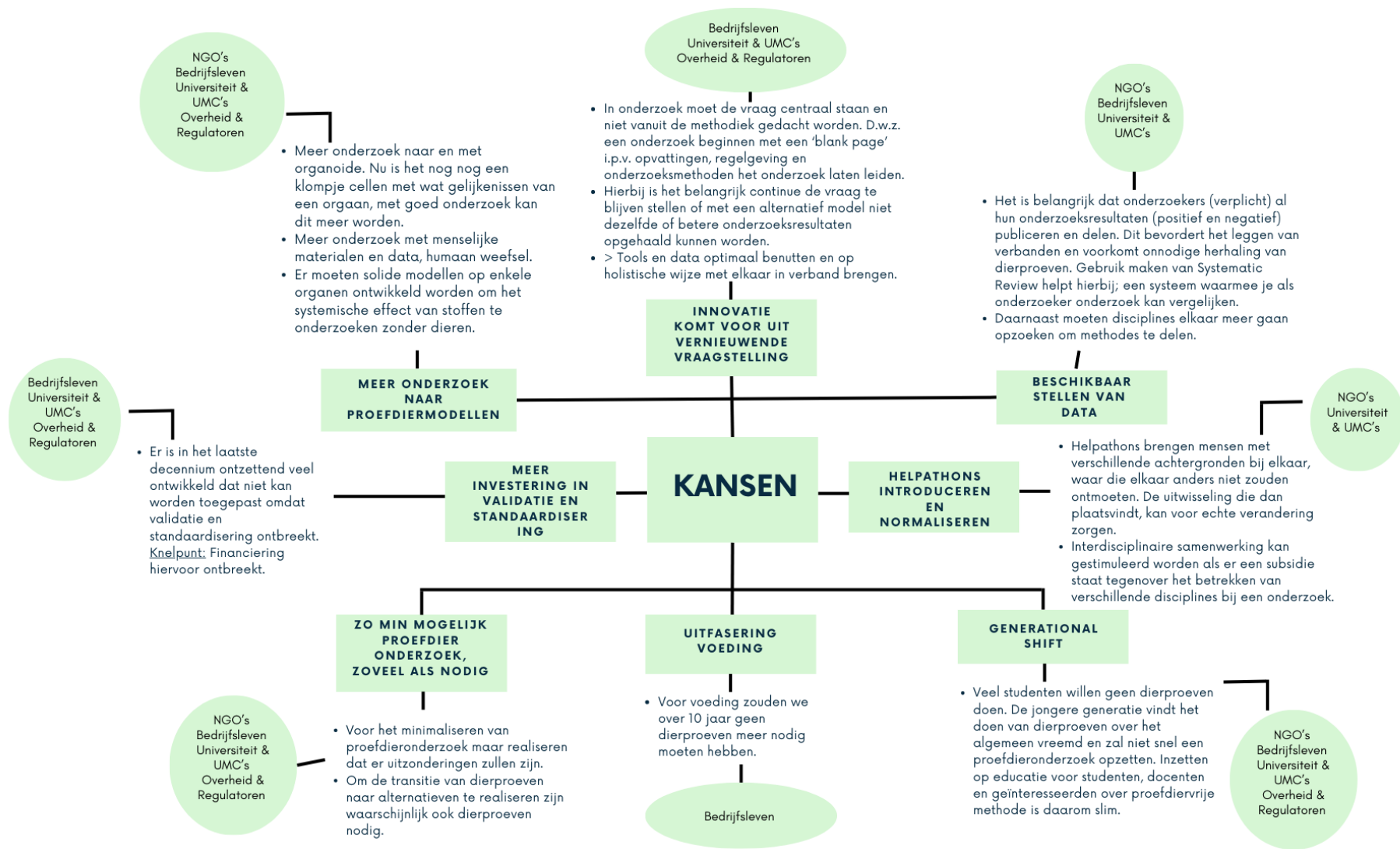
Het eerste onderdeel van dit rapport is gebaseerd op gesprekken tussen partners in het veld van proefdieronderzoek. Het geeft inzicht in de verschillende inzichten en perspectieven die leven.

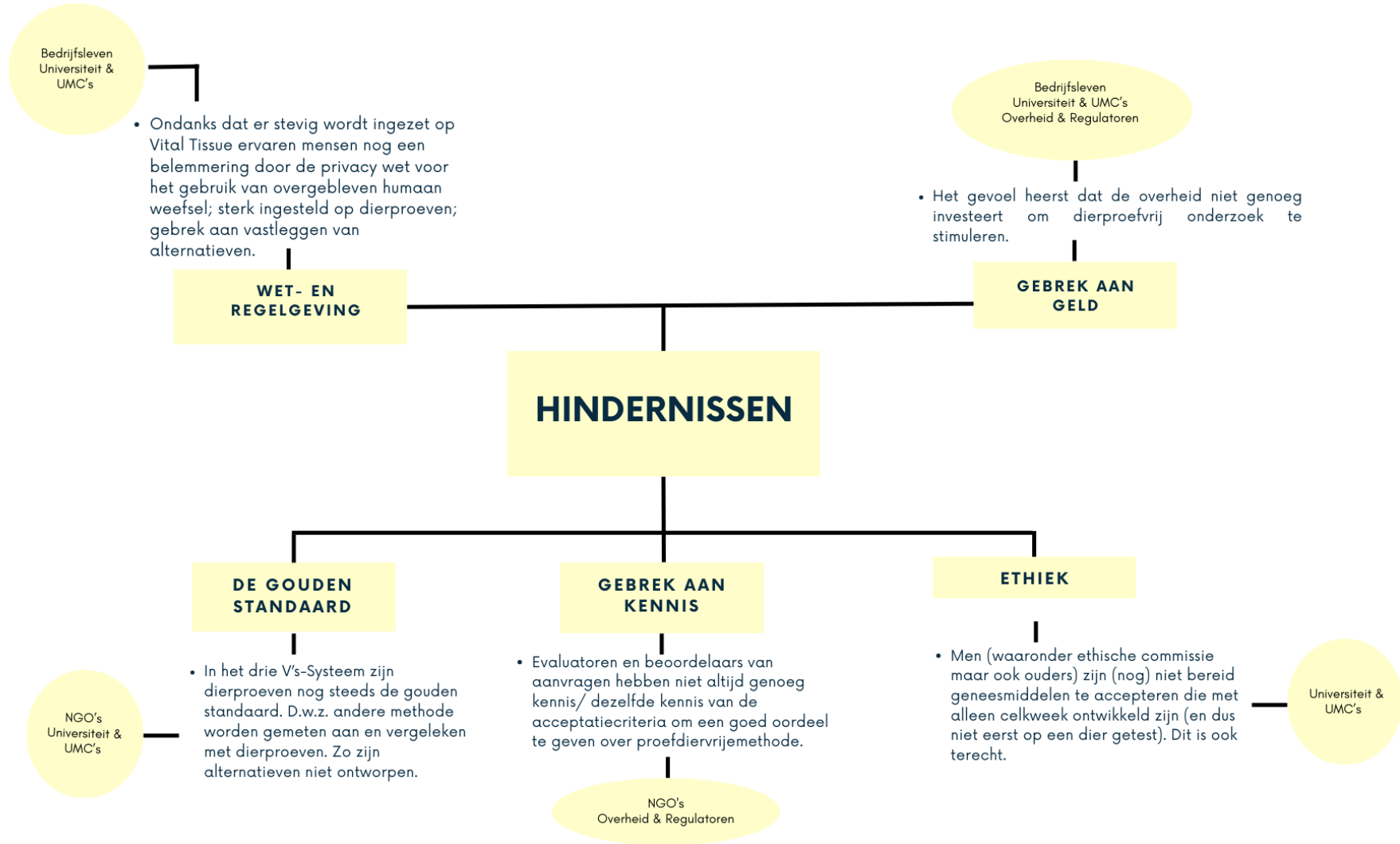
Kansen en knelpunten uit het veld

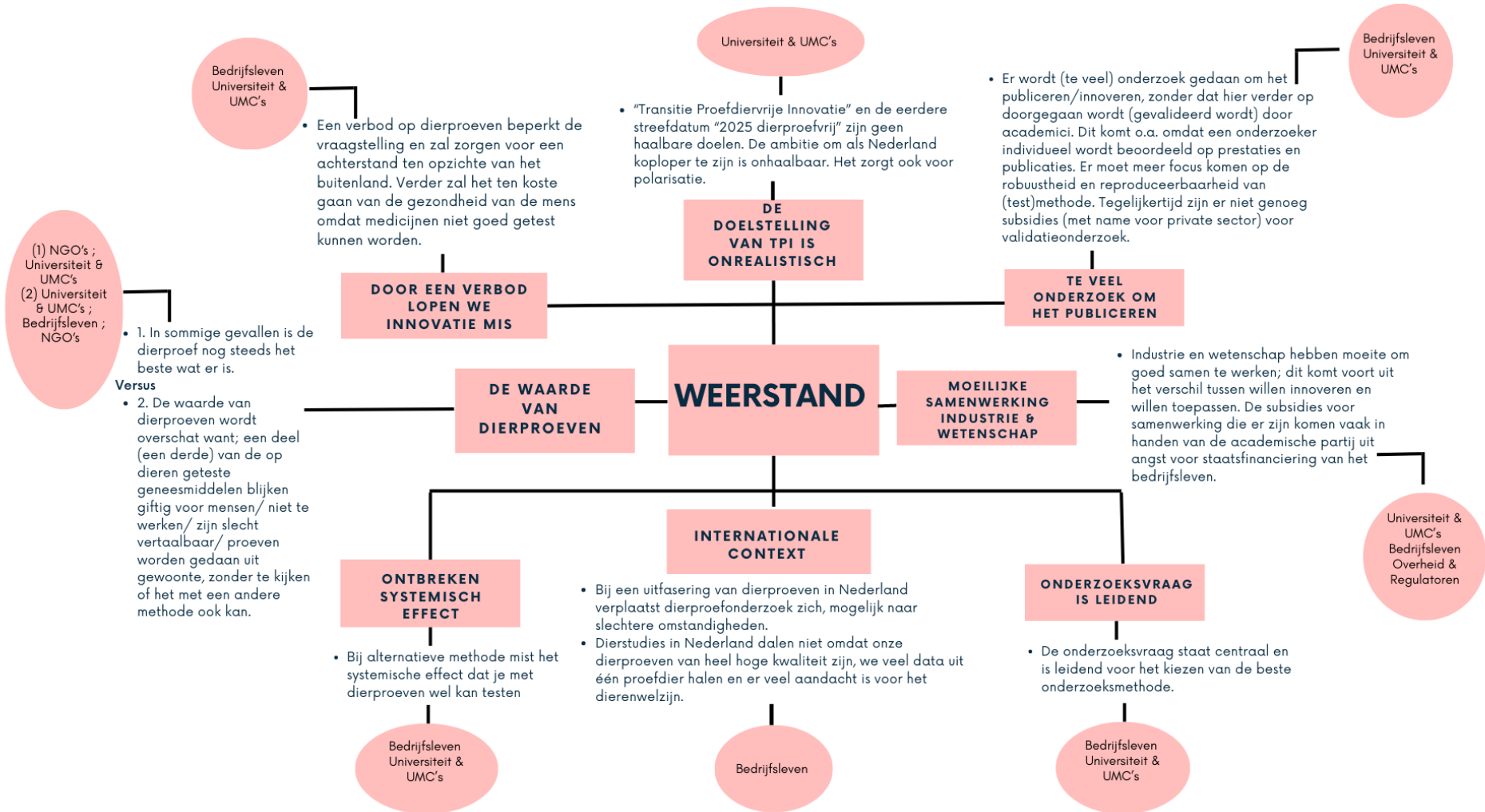
Om inzicht te krijgen in wat er speelt in het veld van proefdieronderzoek zijn er 32 experts uit het veld geïnterviewd. Hen is onder andere gevraagd naar hun kijk op de transitie proefdiervrije innovatie en hun rol, behoeften en bedenkingen hierbij. Van de informatie die deze interviews opleverde is een analyse gemaakt waarbij gelet is op waar de kansen liggen en wat de knelpunten voor de transitie zijn. Dit heeft geresulteerd in een overzicht van punten van kansen, weerstand, hindernissen en behoeften, die op de volgende pagina's overzichtelijk in kaart gebracht zijn.

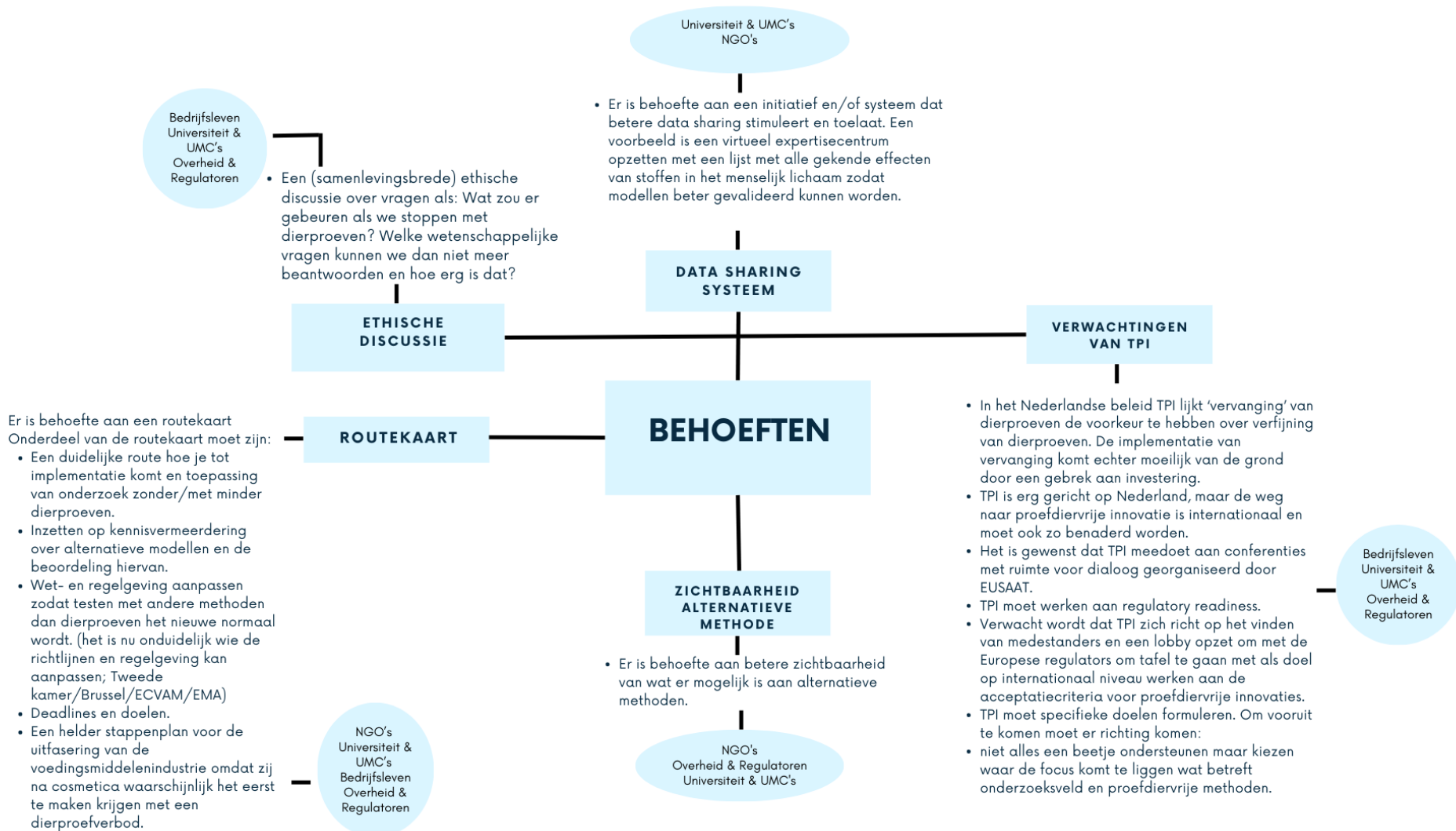
- De categorie 'Kansen' bevat punten die door de geïnterviewden worden beschreven als elementen die de transitie proefdiervrije innovatie kunnen bevorderen.
- De categorie 'Hindernissen' bestaat uit een aantal punten die worden gezien als algemene hindernissen. Dat wil zeggen hindernissen die niet direct door de experts in het veld kunnen worden opgelost maar die hen wel belemmeren op het pad naar proefdiervrije innovatie.
- De categorie 'Weerstand' bevatten punten van weerstand tegen en kritiek op een (snelle) transitie naar proefdiervrije onderzoeksmethoden uit het veld.
- De categorie 'Behoeften' bevat meer algemene punten die nodig zijn om de transitie naar proefdiervrij onderzoek te kunnen realiseren/versoepelen. Dit zijn over het algemeen punten die vragen om een helicopterview en richting.

Disclaimer: Om de anonimiteit van de geïnterviewden te waarborgen zijn citaten geparafraseerd en/of samengevat. De geïnterviewden zijn onderverdeeld in sectoren op basis van hun beroep: NGO's; Bedrijfsleven; Universiteit & UMC's; Overheid & Regulators. Bij de punten staan sectoren genoemd onder welke de geïnterviewden die achter deze punten staan zijn ingedeeld. Het is belangrijk hierin mee te nemen dat er binnen sectoren verschillende opinies kunnen heersen en dat het dus niet per se betekent dat een hele sector achter een bepaald punt staat. Er zijn hierdoor ook tegenstrijdigheden binnen sectoren op te merken. Verder zijn bepaalde onderwerpen niet in alle gesprekken aan bod gekomen.

Deel 2: Een passende positie per transitiefase

Hoe stuur je in transitie? Met de inzichten die het veld ons heeft gegeven en die in het vorige hoofdstuk zijn weergegeven, hebben we een beeld hoe er vanuit het veld naar de transitie aan wordt gekeken. In dit hoofdstuk koppelen we dat aan een aantal theoretische modellen en we sluiten af met praktische handelingsperspectieven over rollen die de overheid kan innemen.

Sturen in transities

Een transitie is altijd in beweging. Het is een continue zoektocht voor overheid en maatschappij naar ieders rol, en naar wat zij op welk moment van elkaar moeten en mogen verwachten. En net als overheid en samenleving elkaar daarin gevonden hebben, dient de volgende fase van de transitie zich aan. En is het wederom zoeken naar een nieuwe balans.

Sturing geven aan (maatschappelijke) transities vraagt om een continue reflectie door overheden op de ontwikkelingen in de samenleving, en de manier waarop de overheid zich daartoe heeft te verhouden. EMMA heeft de afgelopen jaren ervaren dat er twee modellen zijn die de overheid kan helpen reflecteren op de fase van de transitie en hoe zij daaraan het meest effectief sturing kan geven: de x-curve van transitiedynamiek¹, die is ontwikkeld door DRIFT (gelieerd aan de Erasmus Universiteit); en het sturingskwadrant² dat de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur (NSOB) ontwikkelde.

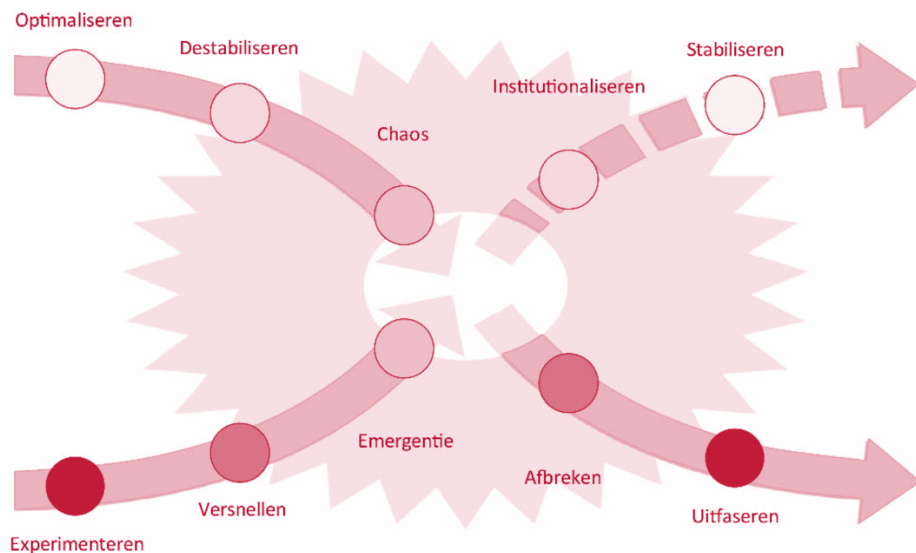
Eerst lichten we beide modellen kort toe. Daarna zien we hoe die modellen zich goed laten combineren om het gesprek over de positionering en rol van de overheid in transities te voeren. Tot slot leggen we de koppeling met de inzichten en perspectieven vanuit het TPI-netwerk.

¹ Lodder, M. et al., *Staat van Transitie*, 2017.

² Teisman, G. et al., *Effectief sturen met multi-level governance*, 2018.

De x-curve van transitiedynamiek

De x-curve van transitiedynamiek schetst transitieprocessen van opbouw én afbraak, die parallel aan elkaar ontwikkelen. In zijn inaugurele rede beschreef Derk Loorbach (DRIFT) dat de echte transitiefase vaak relatief kort (een kwestie van jaren), maar chaotisch en disruptief is. De aanloop naar die 'omslag' duurt vaak veel langer (decennia). De onderliggende patronen en dynamiek in een transitie, is door DRIFT gevat in een x-curve.

Figuur 1: X-curve (DRIFT, 2017)

De aanloop

1. Optimaliseren en destabiliseren

In de eerste fase van een transitie is er een bestaand systeem dat goed functioneert. Innovatie is vooral gericht op het optimaliseren van het bestaande systeem. Tegelijkertijd zijn er altijd mensen en partijen die radicaal andere visies en geluiden ontwikkelen. Zij experimenteren met nieuwe manieren, structuren en producten.

2. Destabiliseren en versnellen

In deze volgende fase begint het bestaande systeem vast te lopen. Er ontstaan crises. De vraag komt op hoe dit nog langer vol te houden is. Deze crises bieden kansen voor versnelling van alternatieven. Meer mensen stappen daarop over. Tegelijkertijd groeit de weerstand tegen verandering.

De omslag

3. Chaos en emergentie

In deze fase wordt duidelijk dat het dominante systeem niet langer houdbaar is. Bestaande structuren en manieren van werken vallen deels weg. Voor veel mensen komen nieuwe oplossingen en alternatieven als een totale verassing. Schijnbaar 'ineens' dienen die zich aan. Het wordt duidelijker welke kant de verandering op gaat, maar de weerstand verhardt bij de dreigende afbraak van het oude systeem.

4. Institutionaliseren en afbreken

In deze fase is de verandering onomkeerbaar. Enerzijds zien we nieuwe regels, structuren en machtsverhoudingen ontstaan. Anderzijds tekenen de 'verliezers' zich af: oude structuren, manieren van werken, verbanden en sommige beroepen verdwijnen, worden afgestoten of losgelaten. De verandering wordt vanzelfsprekend en daarmee ontstaat geleidelijk een nieuw evenwicht.

Een nieuw evenwicht

5. Stabiliseren en uitfaseren

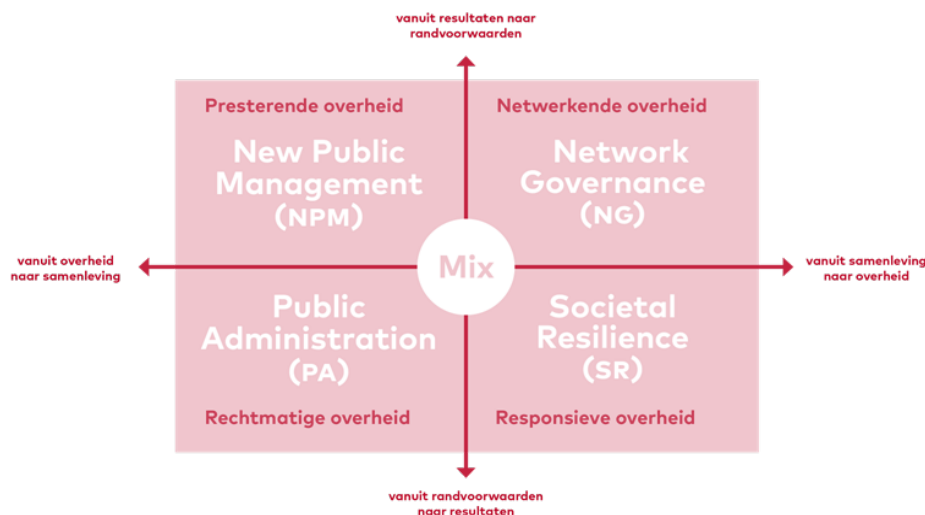
In deze laatste fase van de transitie wordt dat wat begon als een 'experiment' de nieuwe gevestigde orde. De laatste details worden verder uitgewerkt en geoptimaliseerd. De restanten van het oude systeem worden uitgefaseerd.

Het sturingskwadrant

Het sturingskwadrant dat de NSOB ontwikkelde, maakt onderscheid tussen vier sturingsperspectieven. Simpel gezegd; hoe de overheid sturing geeft aan (ontwikkelingen in) de samenleving.

Elk perspectief past bij een eigen rol voor de overheid, legt accenten op andere elementen van sturing en stelt andere inrichtingsprincipes centraal. Vanuit elk perspectief ziet sturing er anders uit en maken betrokkenen andere keuzes en hebben ze andere voorkeuren. Elk sturingsprincipe stelt andere waarden van goed bestuur centraal. Het ene perspectief is niet beter dan het andere perspectief. Ze hebben wel andere effecten.

Dit kwadrant met sturingsperspectieven kan de overheid helpen om intern, en met betrokkenen het gesprek te voeren over haar rol, de omgang en samenwerking met anderen, en het effect dat ze met haar beleid in de maatschappij wil hebben.

Figuur 2: Sturingskwadrant (NSOB, 2018)

Presterende overheid | New Public Management

Vanuit dit perspectief gezien, gaat het bij overheidssturing om het efficiënt en effectief uitvoeren van publieke taken. De overheid stuurt op output. Het draait om het bereiken van resultaten. Daarmee worden prestaties en de daarop ingerichte operationele werkprocessen de basis van de samenwerking.

Kernwoorden voor overheidssturing zijn vanuit dit perspectief: resultaatgericht; initiatief nemend; voortgang; monitoren; risicobewustzijn.

Netwerkende overheid | Network Governance

Dit is het perspectief van een vervlochten overheid die haar doelen alleen kan bereiken door samenwerking met andere partijen. Dat kunnen andere overheden, maatschappelijke organisaties, bedrijven, of andere partners zijn. De overheid sluit aan bij de wensen en initiatieven van anderen om beoogde doelen te bereiken.

Kernwoorden voor overheidssturing zijn vanuit dit perspectief: samen; relatiegericht (verbinden); co-creatie; brainstormen; harmonie bevorderend.

Rechtmatige overheid | Public Administration

Vanuit dit perspectief gaat overheidssturing primair om het toebedelen van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden, en om het borgen van rechtsbescherming, rechtszekerheid en zorgvuldigheid. Dat zijn ook de kaders van waaruit beleid wordt uitgevoerd. De organisatie van de overheid wordt gekarakteriseerd door een sterk juridische interpretatie van sturing.

Kernwoorden voor overheidssturing zijn vanuit dit perspectief: kaders; uitleggen; transparantie; objectiviteit; duidelijkheid.

Responsieve overheid | Societal Resilience

Dit perspectief is primair gericht op de initiatieven vanuit de samenleving die zich richten op het realiseren van publieke waarden. Het creëren van maatschappelijke waarde is vanuit dit perspectief gezien vooral een zaak van burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties zelf.

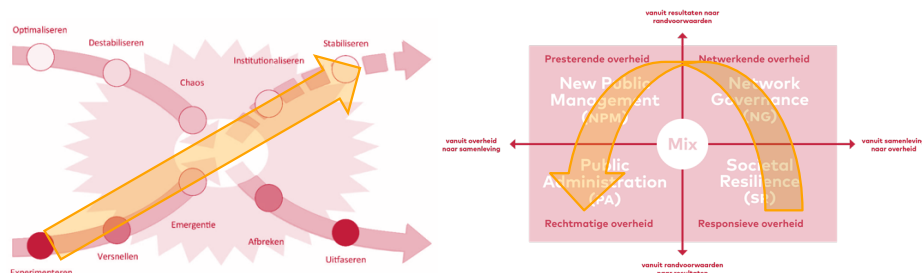
Kernwoorden voor overheidssturing zijn vanuit dit perspectief: aansluiten; benaderbaar; ruimte gevend; faciliterend; vertrouwend.

Sturingskwadrant + x-curve

Drift en de NSOB hebben in 2020 in opdracht van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat het NSOB-sturingskwadrant gecombineerd met door de Drift ontwikkelde X-curve³.

Onze ervaring leert dat het combineren van het gesprek over het sturingsperspectief en het plaatsen van de opgave in de context van de gewenste transitiedynamiek (X-curve) de dialoog over positionering van de overheid vergemakkelijkt, zowel intern tussen ambtenaren en bestuurders, maar ook extern met betrokken partijen.

Aan het begin van een ontwikkeling kan een overheid vanuit een responsieve houding goed experimenteren en alternatieven aanmoedigen en versnellen. In de volgende fase van chaos en emergentie kan de overheid vanuit een netwerkend perspectief nieuwe en oude spelers en structuren verbinden. In de institutionaliserende fase geeft een overheid meer richting en maakt ze scherpere keuzes. Daarbij past een presterend perspectief beter. Uiteindelijk stabiliseert een transitie; er is een nieuw 'normaal' waarin de overheid een meer rechtmatig perspectief inneemt.

Als we beide modellen als het ware over elkaar heen leggen, zien we dus dat terwijl de transitie van links naar rechts over de x-curve beweegt, het primaire sturingsprincipe voor de overheid vaak van rechtsonder via boven naar linksonder beweegt.

Een kwestie van balans

Het aannemen en invullen van een sturingsperspectief in de praktijk, is natuurlijk niet zo binair, of platgeslagen, als de twee plaatjes hiervoor doen vermoeden. Het is niet zo dat een overheid in de eerste fase van een transitie alleen een responsieve houding aanneemt – of aan zou moeten nemen. Sterker nog; in het 'oude systeem' heeft de overheid op datzelfde moment in de transitie waarschijnlijk een presterend of rechtmatig perspectief ingenomen om daarbinnen goed te kunnen 'optimaliseren'.

Hetzelfde geldt voor de fase van de transitie waarin de ingezette richting steeds scherper wordt. Voor de overheid wordt duidelijker welke resultaten meer en minder gewenst zijn. Het past dan om een presterend perspectief aan te nemen waarbinnen zij beter kan sturen op die gewenste resultaten. Maar dat betekent niet dat er – bijvoorbeeld – geen participatie meer is met inwoners en andere betrokkenen. Participatie krijgt in die fase alleen een andere invulling dan een responsieve overheid in een meer experimentele of versnellende fase zou kiezen. Participatie gaat – vanuit het perspectief van een presterende overheid – in toenemende mate over het hoe, en over details van de uitvoering.

Hier komt de dialoog over de positionering van de overheid om de hoek kijken. Want die positionering is altijd een balans tussen verschillende houdingen, afhankelijk van de situatie in de samenleving. En daarin moet de overheid voor zichzelf en anderen goed kunnen uitleggen op welke houding of rol zij op welk moment de nadruk legt, waarom ze dat doet, en hoe ze daar invulling aan geeft. En daarvoor is dialoog essentieel, zowel intern als met betrokken partijen. Intern moet de dialoog gaan over dat sturingsperspectief en de inrichtingsvraag die daaruit volgt. Daarvoor kunnen de x-curve en het sturingskwadrant een handige, gemeenschappelijke taal geven voor dat gesprek. Extern moet de dialoog gaan over de manier waarop overheid en samenleving in die fase willen en kunnen samenwerken, en wat ze daarin van elkaar mogen verwachten. Ook hier kunnen de x-curve en het sturingskwadrant de overheid en haar partners de gemeenschappelijke taal bieden om elkaar te begrijpen.

³ Diercks et al. *Sturing in transities, een raamwerk voor strategiebepaling*, 2020.

Wat betekent dit voor TPI?

De transitie naar proefdiervrije innovatie is een langdurig traject, waarin de overheid een belangrijke, maar niet de enige, rol speelt. De overheid heeft zowel een regulerende, financierende en netwerkende rol. Je zou kunnen zeggen dat daarin alle vier de kwadranten terugkomen. Hieronder geven we aan hoe de situatie op dit moment is en hoe je dit kunt duiden met behulp van dit kwadrant. Vervolgens geven we aan welke handvatten het ministerie heeft om te sturen op de transitie die ze wenst.

De situatie op dit moment

Wie kijkt naar het schema in het vorige hoofdstuk ziet dat de overheid in de afgelopen periode vooral de rol in heeft genomen aan de rechterkant van het kwadrant; die van de responsieve en de netwerkende overheid. Deze beide rollen van de overheid zijn vooral gericht op de wat 'zachtere' elementen. Deze elementen zijn bijvoorbeeld terug te zien in de opzet van het programma TPI, waarbij een netwerk van partijen is gecreëerd, waarin al deze partijen hun rol pakken in de ontwikkeling naar TPI. Ook is dat te zien in het stimuleren van onderzoek naar proefdiervrije innovatie. Wat het onderzoek precies moet opleveren is niet altijd concreet gedefinieerd, zolang het maar bijdraagt aan de ontwikkeling an sich.

In de eerste fase van de transitie kan deze ontwikkeling gezien worden als een onderdeel van 'laat duizend bloemen bloeien'. Het doel is bepaald, de exacte richting, snelheid en middelen nog niet. Het ministerie vindt het daarbij vooral belangrijk om zich te laten leiden op waar de energie zit in de samenleving en daarbij aan te sluiten. Het neemt een rol op zich als verbinder en soms als regisseur. Het maakt zich in deze rol nog niet verantwoordelijk voor het resultaat van de transitie.

Bepaalde activiteiten die de overheid de afgelopen jaren heeft opgepakt zitten meer aan de linkerkant van het kwadrant. Zo zien we de presterende overheid terugkomen wanneer de staatssecretaris een uitspraak doet over de gewenste uitkomst van de transitie. Doordat deze uitspraak destijds geen concreet vervolg kreeg en er nog beperkt draagvlak was bij andere partijen voor deze uitspraak, zorgde dit toen vooral voor onrust in het veld. Een vorm van regulering zien we ook, al is dat weer van enkele jaren terug: bijvoorbeeld het verbod op het gebruik van proefdieren in de cosmetica.

Dit is echter niet doorgetrokken naar de overige terreinen waarop proefdieronderzoek plaatsvindt.

We concluderen dus dat de activiteiten van de overheid nu nog vooral aan de rechterkant van het kwadrant zitten. Dat is ook logisch, gezien de fase waar de transitie op dit moment in zit. De transitie zit nog in de fase van 'experimenteren' en 'versnellen', waarbij het gebruik van proefdieren nog in de fase zit van 'optimaliseren' en 'destabiliseren'. Dat laatste is bijvoorbeeld te zien aan de 'regulering', waarin de regelgeving rond het gebruik van proefdieren weliswaar is aangescherpt naar een situatie waarin je moet aantonen dat proefdieren noodzakelijk zijn, maar waarbij in de praktijk het gebruik van proefdieren nog steeds in veel gevallen de standaard is.

De transitie naar het terugdringen van het gebruik van proefdieren is dus wel ingezet. In de fases die komen, zal de transitie nog veel meer urgentie en momentum krijgen. We zullen hieronder ingaan op welke rollen de overheid in deze fases kan innemen, en zullen daarbij met name ingaan op het stimuleren van het gebruik van alternatieve methodes. We ontkomen er echter niet aan ook in te gaan op hoe om te gaan met het uitfasen van proefdieren.

De volgende fases in de transitie

Als het goed is komen er spannende tijden aan voor de transitie naar proefdiervrije innovatie. Als we de modellen mogen geloven gaan we namelijk naar een 'emergentiefase' en een 'chaosfase' waarin de nieuwe en de oude situatie met elkaar botsen. Dat gaat echter niet vanzelf. Zoals het ook niet vanzelf gaat om van de chaosfase naar de institutionaliseringsfase en de stabiliseringsfase te gaan. Bovendien hebben we daarin dan ook te maken met het uitfasen van de bestaande standaard, namelijk dierproeven. Alhoewel de transitie gericht is op het 'infaseren' van de proefdiervrije innovatie en niet op het 'uitfasen' van proefdieren, kan het bijna niet anders dat de ene transitie leidt tot het andere. Het is voor een overheid belangrijk om hier rekenschap van te geven en hier rekening mee te houden bij het vormgeven van beleid.

Fase 1: Van emergentie naar chaos

Chaos is zelden een doel op zich. Toch is het in transities onvermijdelijk. We willen graag een stap zetten naar meer proefdiervrije innovatie, en daarin moet iedere partij

een 'nieuwe normaal' vinden. Volgens de theorie van de hierboven aangehaalde modellen is het hier belangrijk om een 'netwerkende' rol aan te nemen, zoals de overheid nu ook al doet. We denken dat in deze transitie, waarin de overheid zelf ambities heeft, en waarin het netwerk ook sturing kan verwachten, de overheid ook een combinatie van een netwerkende en een presterende rol kan aannemen. Hierin kunnen dan de volgende elementen vervat zitten:

- Netwerk opzetten en onderhouden. Er is op dit moment al een TPI-netwerk opgezet, waaruit het onderhavige traject ook is ontstaan. Dit netwerk is op dit moment een relatief vrijblijvend netwerk van partijen. De overheid neemt daarin een stimulerende en verbindende rol aan. Wanneer we een volgende stap zetten naar een verdere opschaling van de transitie naar proefdiervrije innovatie kan de overheid hierin ook een meer sturende rol aannemen. Dat kan bijvoorbeeld door concretere doelen te stellen, en ook meer geld beschikbaar te stellen en dat geld te labelen aan die concrete doelstellingen. Ook kan je bijvoorbeeld het netwerk meer faciliteren, zoals bij het openbaar maken van onderzoeksresultaten in proefdieronderzoek, zodat er minder onderzoek hoeft plaats te vinden.
- Maatschappelijke dialoog. De dialoog die op dit moment gevoerd wordt is nog erg samen met het netwerk rondom TPI. Dit terwijl de transitie naar dierproefvrije innovatie eigenlijk iedereen raakt: het gaat om welke veiligheidsstandaarden we accepteren voor onze voeding en medicijnen. Een maatschappelijke dialoog kan dit adresseren, en ook uiteindelijk voor een groter begrip en acceptatie komen voor de uitkomst van deze dialoog.
- Uitdragen van het verhaal van de transitie. In deze fase is het ook belangrijk dat er betrokkenheid komt van verschillende partijen bij de transitie. Dit is ook een rol die de overheid nu inneemt. Door dit intensiever te doen, zou de overheid bijvoorbeeld ook een rol kunnen innemen in het onderwijs, zodat 'de nieuwe generatie' meer betrokkenheid heeft bij de alternatieven voor dierproeven dan bij de dierproeven zelf. Hiermee versterk je eigenlijk een ontwikkeling die er van nature al is.
- Routekaart. Hierbij kan ook het instellen van een routekaart horen, waarbij de overheid concrete doelen stelt, en ook een tijdpad daar naartoe opereert. Deze routekaart gaat dan nog niet over het uitfasen van de dierproeven, maar wel over de route die we kiezen om proefdiervrije innovatie tot een

succes te maken. Lees: welke innovatieve routes achten we kansrijk, en welke minder? Deze routes kan de overheid dan ook actief stimuleren.

Deze fase leidt tot een situatie waarin er chaos ontstaat. Nieuwe methoden kunnen wedijveren met 'oude methoden' waarin proefdieren worden gebruikt. Deze chaos is nodig om uiteindelijk keuzes te kunnen maken richting een fase waarin de stabiliteit uiteindelijk weer wordt gevonden.

Fase 2: Van chaos naar institutionaliseren

In de fase daarna moet de chaos weer verdwijnen en moeten we uiteindelijk ook voor een stabiele situatie gaan zorgen. Daarmee ontwikkelt het sturingsperspectief van de overheid zich weer opnieuw. Het netwerk blijft bestaan, maar er zal meer een presterend kader omheen komen. Waarbij ook het regulerende perspectief van de overheid hier om de hoek komt kijken. Hierbij hoort het volgende handelingsperspectief voor de overheid:

- Routekaart. De routekaart die onder de vorige fase is ingesteld krijgt steeds meer vorm, en kan – samen met het netwerk dat is vormgegeven in de vorige fase – ook robuuster worden. Hiermee bedoelen we dat vanuit het netwerk meer handelingsperspectief gegeven kan worden aan de exacte uitvoering van de routekaart. Ook een onderdeel van een routekaart is het wegnemen van belemmeringen op de weg naar de transitie.
- Financiering van concrete initiatieven. Om deze routekaart kracht bij te zetten met middelen kan de overheid in deze fase ook concreter de initiatieven die passen in deze routekaart ondersteunen. Dat kan bijvoorbeeld betekenen dat bepaalde concrete innovaties op een grotere financiële bijdrage kunnen rekenen dan andere initiatieven. Hierin kan je dus als overheid daadwerkelijk scherpe keuzes maken in welke initiatieven je wel ondersteunt en welke niet. Bovendien heb je de mogelijkheid om invloed uit te oefenen over welke vragen er precies beantwoord worden. In de analyse van de afgelopen dialoog komt bijvoorbeeld naar voren dat er winst te behalen is in een scherpere vraagstelling in onderzoeken. Door zelf als overheid meer te (co-)financieren, heb je ook meer invloed op deze vraag. In de dialoog komt ook naar voren dat de betrokkenheid van verschillende

disciplines bij een onderzoek helpend kan zijn. Ook hier kan je als overheid meer invloed op uitoefenen.

- Verankering in wet- en regelgeving. In de laatste fase kan de overheid ook de stap zetten naar de verankering in wet- en regelgeving. Wanneer moet je nu allereerst kiezen voor een onderzoek met alternatieven voor dierproeven, en wanneer mag je de keuze maken voor dierproefonderzoek. Deze stap wordt echter bemoeilijkt doordat veel van de regelgeving Europees geregeld wordt. Op dit moment zijn er ook al richtlijnen die precies dit bepalen, maar die worden door verschillende regulatoren verschillend uitgevoerd. Hier zou de overheid strakker op kunnen sturen.

En toch: de afbouw van dierproeven

Nu de transitie is geïnstitutionaliseerd heeft de overheid de belangrijkste stappen gezet om de transitie te regelen. Het belangrijkste dat in deze fase nog speelt, is dat er ook aandacht moet zijn voor datgene wat er niet meer is, of wat er minder is, namelijk de dierproeven die mogelijk afgebouwd zijn. Hieronder gaan we dieper in op 'de andere kant van de transitie'.

Als gevolg van de twee fasen kan het natuurlijk zijn dat er minder gebruik gemaakt kan worden van dierproeven. Zoals we hebben kunnen zien in de theorie van de x-curve zorgt dat ook voor chaos. Dat is uiteraard geen verrassing, aangezien de onderzoekers en bedrijven die dierproeven uitvoeren ook een belangrijk onderdeel uitmaken van de economie. Zeker aangezien we in Nederland goed zijn in het uitvoeren van dierproeven, en we ook hier een hoge standaard hebben neergelegd, is dit een factor van belang. In deze fase kan het terugdringen van dierproeven zich mogelijk voor het eerst echt manifesteren. De overheid kan in deze fase verschillende rollen innemen, die vooral aan de kant zitten van de responsieve en netwerkende overheid. Later kunnen daar uiteraard ook rollen bijkomen die meer aan de linkerkant van het kwadrant zitten, in de presterende en de rechtmatige overheid.

- De eerste stap is het luisteren naar iedereen die op dit moment betrokken is bij het doen van dierproeven. Feitelijk is de overheid daar al mee begonnen door het netwerk rondom TPI op te zetten. Belangrijk daarbij is dat de overheid zich niet alleen verbindt rondom partijen die een soort 'coalition of the willing' zijn aangegaan, maar ook juist zich blijft verhouden tot partijen

die niet mee willen. Ook partijen die (nog) niet mee willen of kunnen verdienen een luisterend oor van de overheid. Door actief in gesprek te gaan met deze partijen kun je partijen helpen zichzelf toch mee te bewegen naar proefdiervrije innovatie, of naar een andere plek in de samenleving. Deze eerste stap kan nu al ingezet worden, als onderdeel van het gesprek rondom TPI. Je investeert in deze fase als het ware in de fase hierna, wanneer partijen daadwerkelijk hulp of ondersteuning nodig kunnen gaan hebben. In de eerste fase beperkt de overheid zich tot het in gesprek gaan over de transitie naar proefdiervrije innovatie en het bieden van perspectief voor deze transitie. Dit perspectief is ook waar bedrijven en organisaties hun investeringen op kunnen baseren.

- Wanneer de transitie echt effect gaat hebben, is ook het moment om nadrukkelijker met deze partijen in gesprek te gaan. Een deel van de partijen zal de transitie uit zichzelf hebben ingezet en zal inmiddels op zijn eigen manier zich zijn gaan verhouden tot deze transitie. Zij die dat niet willen of kunnen, gaan nu voor het eerst last krijgen van de transitie. Er zal een deel van de economie gaan verschuiven. En voor sommige bedrijven betekent het daadwerkelijk dat ze iets anders moeten gaan doen. In deze fase kan dat vaak nog zonder al te veel kleerscheuren. Gezien het perspectief van deze transitie – het zal op zijn minst nog heel lang duren voordat alle proefdieren de wereld uit zijn, aangezien veel sectoren simpelweg nog niet zonder proefdieren kunnen – kan je ook verwachten dat er een economie rondom proefdieren overblijft.
- De laatste fase van de transitie gaat erover dat je de 'oude economie' ondersteunt. In het geval van TPI gaat het dan bijvoorbeeld over bedrijven die ook in de laatste fase nog met proefdieren werken en daarvan afhankelijk zijn. Met hulp van de overheid op het gebied van financiering of omscholing van personeel, kunnen zij dan ook met de transitie meegaan.

Tot slot

De overheid heeft verschillende handelingsperspectieven om de transitie naar proefdiervrije innovatie te versnellen en te regisseren. We hebben hierboven een aantal handelingsperspectieven gegeven die hieraan bij kunnen dragen. Deze handelingsperspectieven krijgen pas waarde als eerst de vraag beantwoord is wat de overheid wil met de proefdiervrije innovatie, en welke rol ze op de weg daar naartoe

wil innemen. Wil de overheid een rol op afstand, of wil ze zich positioneren als partij middenin het netwerk, met een belang? En wat zijn de randvoorwaarden? Hoeveel geld is bijvoorbeeld beschikbaar?

Bovenstaande zijn vragen die belangrijk zijn om te stellen, te beantwoorden en ook regelmatig te herijken. Ze vormen op deze manier belangrijke input voor het toepassen en eventueel selecteren van bovenstaande handelingsperspectieven.

Bijlage: Actiepunten dialoogdag

In november 2022 is een dialoogdag gehouden met een deel van het netwerk rondom TPI. Hierop zijn een aantal actiepunten benoemd om mee aan de slag te gaan. In deze bijlage geven we aan welke actiepunten in welke fase(s) van de transitie thuishoren. Daarbij is het goed te melden – wellicht ten overvloede – dat activiteiten in verschillende fases tegelijkertijd kunnen plaatsvinden. Het hoeft niet per se zo te zijn dat fase 1 is afgerond voor er een activiteit in fase 2 plaatsvindt. Noch hoeft een activiteit uit fase 1 te stoppen als fase 2 start.

1. Stappen validatie en kwalificatie NAM's in kaart brengen

Dit actiepunt past het beste bij fase 2: van chaos naar institutionaliseren. Hierbij horen specifiek stappenplannen en routekaarten. Dergelijke routekaarten of stappenplannen zijn een mogelijkheid om de transitie in goede banen te leiden. Eerder in het traject is het natuurlijk ook behulpzaam om al stappenplannen te maken, maar vaak is dit dan een stadium waarin er nog veel stappenplannen en routekaarten naast elkaar bestaan, simpelweg omdat er nog onvoldoende is uitgekristalliseerd wat werkt en wat niet.

2. Alle partijen in regulatoire keten vragen bij te dragen

Ook dit actiepunt past goed bij fase 2. Alle verschillende mogelijkheden van de overheid komen bij elkaar (regelgeving, financiering). Een gezamenlijke investering zou op zich ook nog bij fase 1 kunnen passen. Maar omdat het hier al gaat om een netwerk van zoveel partijen, waarbij ook regelgeving een rol speelt, is fase 2 toch logischer. Het is wel belangrijk om hierbij als overheid te bepalen wat je rol is en hoe je afdwingt dat het geld op de goede manier besteed wordt.

3. Financiers meer eisen laten stellen aan implementatie

Ervan uitgaande dat het hier gaat om overheidsfinanciers, past dit ook heel goed bij fase 2. Fase 1 is meer een fase waarin je duizend bloemen laat bloeien. Terwijl een van de uitgangspunten van fase 2 is dat je meer eisen gaat stellen.

4. NAM's stimuleren bij academie en industrie

Dit past uitstekend bij fase 1, waarin je een dialoog op gang brengt en waarbij educatie bijdraagt aan het nadenken over de toekomst van dierproeven. Dit kan uiteraard doorgezet worden in de volgende fases.

5. Starten op scholen en opleidingen

Zie punt 4.

6. Proces productie en opschaling afstemmen met ontwikkelaars

Ook dit past in fase 2, waarin ontwikkelaars en producenten meer afspraken met elkaar maken. Daar kan de overheid dan ook een regulerende of stimulerende rol in spelen. Ook kan je het netwerk bij elkaar brengen. Wanneer het puur gaat over het bij elkaar brengen van het netwerk, is het overigens meer een activiteit die past bij fase 1.

7. Maatschappelijk dialoog voeren over dierproeven

Een maatschappelijke dialoog is een instrument dat bij uitstek past bij fase 1: van emergentie naar chaos, alhoewel deze ook in latere fases kan worden ingezet. De overheid kan hier een rol spelen door het op de agenda zetten. Bij een dergelijke dialoog is de vraagstelling en het gevolg dat de overheid hieraan geeft, van groot belang.

8. Maatschappelijk dialoog voeren over risico en dierproeven

Dit is een vraag die uitstekend zou kunnen terugkomen in de maatschappelijke dialoog.

9. (Bij)scholing bieden over nieuwe methodes en paradigma's

Zie punt 4 en 5.

10. Validatie financieren

Financiering kan in iedere fase nuttig zijn. Als het daadwerkelijk gaat om validatie-onderzoek past dit in fase 1 het beste. Je bent dan immers aan het kijken wat het beste werkt en hoe je dat voor elkaar krijgt.

11. 'Regulatory readiness' organiseren

Dit is iets dat duidelijk aan het einde van fase 2 zit. Hiermee schep je namelijk al een zekere standaard in regelgeving of beleid, die ook door het veld moet worden overgenomen.

12. Validatie van de testsystemen organiseren

Ervan uitgaande dat dit aanhaakt op de routekaarten verwijzen we naar punt 1.

13. 'Fit-for-purpose' van testsystemen definiëren

Dit past bij fase 2. In deze fase kan je een rol spelen door definities op te stellen voor testsystemen. Vermoedelijk is dit iets dat je in samenwerking met andere partijen zult moeten oppakken.

14. Realiteitsbesef bij politici versterken over benodigde middelen

Het realiteitsbesef bij de politiek zou goed passen bij fase 1. Er zijn veel manieren om dit te realiseren. Een manier om dit onderwerp hoger op de politieke agenda te krijgen, is om bijvoorbeeld een maatschappelijke dialoog te organiseren.

15. Samenwerking bij ontwikkeling en evaluatie NAM's, benchmarken

Dit past erg bij de eerste fasen van de transitie. We zorgen ervoor dat we meerdere samenwerkingen opzetten die kijken naar wat de resultaten van nieuwe methoden zijn. De beste methoden kan je dan door ontwikkelen in fase 2.

16. Stakeholders betrekken voor en tijdens projecten

Dit is in iedere fase belangrijk. Het opzetten van een netwerk past bij fase 1, maar het in stand houden van een netwerk is net zo belangrijk, en dit loopt door alle fasen heen. Een belangrijke factor of mensen energie willen steken in zo'n netwerk is inderdaad of mensen betrokkenheid voelen.

17. Per onderzoeksveld kracht van modellen in kaart brengen

Zie punt 13.

18. Interdisciplinaire consortia en platform creëren

Ook dit hoort bij je rol bij fase 1. Een specifiek interdisciplinair platform lijkt voor deze opgave heel nuttig, zeker in een eerste fase. In die fase is er namelijk nog veel mogelijk en is het belangrijk om juist disciplines aan elkaar te verbinden. Zodra er

meer diepgang gevraagd wordt is het logischer om binnen disciplines de uitwerking te verzorgen.

19. Maatschappelijke partijen bij subsidieaanvragen betrekken

Dit zijn eigenlijk twee actiepunten in 1. Onderzoek doen en de maatschappij betrekken past beide goed in fase 1. Alhoewel het specifieke onderwerp van het onderzoek en de maatschappij ervan afhangt hoe breed en hoe snel je dit daadwerkelijk kunt uitvoeren.

20. Bedrijven rond dierproeven en NAM's bij elkaar brengen

Dit lijkt ook nuttig te zijn, en kan in verschillende fasen. In fase 1 is het logisch om een coalition of the willing bij elkaar te brengen, om te kijken naar kansen en mogelijkheden. In fase 2 wil je meer reguleren en institutionaliseren. In deze fase is het belangrijk om bedrijven bij elkaar te brengen die al wat verder zijn en hierin expertise hebben. In fase 1 is het juist belangrijk om input te krijgen van bedrijven die achterblijven, om te kijken wat zij nodig hebben om toch mee te gaan, of hun economische activiteiten om te bouwen naar een andere sector.

21. Uitzoeken wat er kan qua regelgeving

Dit past heel erg bij fase 1 en 2. We kijken dan naar hoe de regelgeving in elkaar zit en wat er kan binnen de huidige regelgeving. In fase 2 en verder kijken we veel meer naar het aanpassen van regelgeving.

22. Geld uittrekken voor centrale faciliteiten voor NAM's

Dit past bij fase 2 en is een hele duidelijke rol voor de overheid. Waarschijnlijk is er geen andere partij die deze faciliterende rol op zich wil en kan nemen. Ook hierbij is het weer logisch om het bestaande netwerk bij elkaar te brengen en uit te breiden om bij hen op te halen waar deze faciliterende rol in zou kunnen zitten.

23. Onafhankelijke adviescommissie NAM's oprichten

Deze activiteit past bij fase 2, waarin instituties worden opgericht die structuur aanbrengen in de nieuwe praktijk.

think. do. connect.

E:M+MA.

Wijnhaven 88

2511 GA Den Haag

070 - 87 00 460

info@emma.nl

www.emma.nl

Volg ons op [Facebook](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#)